

La política terminològica del canvi climàtic

JORDI JARIA-MANZANO

Universitat Rovira i Virgili

ORCID: 0000-0003-1360-9301

jordi.jaria@urv.cat

Jordi Jaria-Manzano és

professor agregat Serra Hùnter de Dret Constitucional i Ambiental a la Universitat Rovira i Virgili (URV), on coordina el doctorat en Dret. És investigador al Centre d'Estudis de Dret Ambiental de Tarragona. Doctor en Dret per la URV (2004), és també llicenciat en Dret i en Filosofia i Ciències de l'Educació

per la UB. La seva recerca se centra en dret ambiental, justícia ambiental, constitucionalisme global, antropocèn, distribució del poder i pluralisme jurídic. Ha dirigit projectes sobre transició energètica i sostenibilitat digital o hi ha participat. Dirigeix la *Revista d'Estudis Autònoms i Federals*.

Resum

Aquest article repassa l'evolució terminològica del fenomen conegut com a canvi climàtic. Des del segle XIX, investigadors com Eunice Foote i Svante Arrhenius van plantejar l'efecte hivernacle, mentre que al segle XX termes com «escalfament global» i «canvi climàtic» es van establir científicament. Amb la creació de l'IPCC (1988) i la CMNUCC (1992), «canvi climàtic» esdevé un terme jurídic i polític. L'article destaca la introducció de «emergència climàtica» (2016) per remarcar la urgència d'actuar, impulsada per moviments socials i organismes internacionals. També analitza com la terminologia pot reflectir posicionaments ideològics i condicionar el debat públic. Finalment, aborda les respostes de mitigació i adaptació, i el concepte de «justícia climàtica» per repartir responsabilitats i costos, especialment en el context de la litigació internacional recent.

PARAULES CLAU: canvi climàtic; escalfament global; emergència climàtica; mitigació i adaptació; justícia climàtica; terminologia ambiental

Abstract

The Terminological Politics of Climate Change

This article reviews the terminological evolution of the phenomenon known as climate change. Since the 19th century, researchers like Eunice Foote and Svante Arrhenius proposed the greenhouse effect, while in the 20th century terms such as «global warming» and «climate change» became scientifically established. With the creation of the IPCC (1988) and the UNFCCC (1992), «climate change» became a legal and political term. The article highlights the introduction of «climate emergency» (2016) to emphasize the urgency to act, driven by social movements and international organizations. It also analyzes how terminology can reflect ideological positions and shape public debate. Finally, it addresses mitigation and adaptation responses and the concept of «climate justice» for distributing responsibilities and costs, especially in the context of recent international litigation.

KEYWORDS: climate change; global warming; climate emergency; mitigation and adaptation; climate justice; environmental terminology

Canvi climàtic o escalfament global

Des del segle XIX, en ple desplegament de l'ús intensiu de les energies d'origen fòssils, hi ha la consciència de la possibilitat que la combustió massiva que se'n deriva provoqui emissions significatives de diòxid de carboni que modifiquin la capacitat de l'atmosfera de retenir la radiació solar i, per tant, conduixin a un escalfament del planeta, és a dir, l'anomenat *efecte hivernacle*. En aquest sentit, es poden citar les investigacions capdavanteres d'Eunice Newton Foote (1819-1888), que sembla haver estat la primera a formular la hipòtesi, tot i que la seva aportació va romandre oblidada fins a ser rescatada el 2010 per Ray Sorenson, i de Svante Arrhenius (1859-1927). Tanmateix, les investigacions d'aquest darrer indicaven que no calia amoïnar-se i que els efectes significatius de la utilització massiva de combustibles fòssils no arribarien fins passades diverses centúries.

Transcorregudes unes dècades, l'any 1938, l'enginyer britànic Guy Stewart Callendar (1898-1964), a partir dels mesuraments que havia efectuat, va fer pública la correlació entre l'augment de les temperatures mitjanes del planeta i el de la concentració progressiva de diòxid de carboni a l'atmosfera. Al llarg dels decennis següents, l'evidència de l'acumulació progressiva de diòxid de carboni a l'atmosfera i la seva relació amb l'augment de la temperatura mitjana del planeta es va anar fent més consistent. D'acord amb això, a partir del 1975, l'expressió *escalfament global* (*global warming*) comença a popularitzar-se i és inclosa en un treball de Wallace Broecker, geoquímic de la Universitat de Colúmbia.

Aquest terme conviurà amb l'expressió *canvi climàtic* (*climate change*), de caràcter més general, durant els anys següents. Aquesta segona expressió, però, és la que es consolidarà com la denominació acceptada del fenomen des d'un punt de vista jurídic a partir de la constitució del Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi climàtic (conegut per les seves sigles en anglès, IPCC) el 1988. En el context del final de la Guerra Freda i, per tant, amb la disminució de les possibilitats d'una guerra nuclear global, el *canvi climàtic* passa a ser la màxima preocupació de la comunitat internacional en relació amb el potencial catastròfic de l'acció humana sobre el planeta. Finalment, el 1992 se signa la Convenció Marc de Nacions Unides sobre el Canvi climàtic (CMNUCC). L'expressió, a partir d'aquell moment, esdevé un terme que no només fa una descripció del problema des de l'àmbit científic, sinó que també designa un problema polític que merita el disseny de polítiques públiques i l'elaboració de normatives per respondre-hi.

Tot i així, la utilització de les expressions *canvi climàtic* o *escalfament global* transcendeix la seva definició en l'àmbit del discurs científic, en què la segona designa

una manifestació particular de la primera, i adquireix, particularment als Estats Units i, per tant, en relació amb els seus equivalents en llengua anglesa, un matís polític que il·lustra prou com les paraules donen forma a les posicions ideològiques i com la terminologia marca, en bona part, el contingut i els biaixos del debat públic. Així, el 2002, un assessor del Partit Republicà, Frank Lutz, va trametre un memoràndum als candidats del partit en què recomanava l'ús de l'expressió *canvi climàtic* en comptes del terme *escalfament global* perquè entenia que la primera era més neutra, en la mesura que suggeria un procés natural no particularment amenaçador —el clima ha canviat sempre. Tot i que, a hores d'ara, l'expressió *canvi climàtic* no sembla que rebaixi la importància del fenomen, a aquells que volen emfasitzar-ne l'alarma, els sembla, efectivament, massa neutra i, per tant, si no incorrecta, almenys insuficient.

Emergència climàtica

Efectivament, l'1 d'abril de 2016 es va iniciar a Austràlia la campanya per a la declaració de l'emergència climàtica, que ha tingut un seguiment remarcable i que ha contribuït a intensificar la sensibilitat de les institucions en relació amb la urgència de la resposta requerida. La mobilització social ha estat molt important en els darrers anys i ha consolidat la preocupació de l'opinió pública global respecte a la qüestió. Destaca, en aquest sentit, el moviment juvenil impulsat per l'activista sueca Greta Thunberg, que va decidir deixar d'assistir a l'escola a l'agost del 2018, tot reclamant l'atenció de la societat en relació amb l'emergència climàtica unes setmanes abans de les eleccions al Riksdag, el Parlament suec. Amb això, s'iniciaria uns mesos més tard el moviment Fridays for Future. Així, finalment, l'expressió *emergència climàtica* ha estat adoptada en el llenguatge de Nacions Unides, per reforçar la idea de la necessitat d'actuar de manera ràpida i efectiva per evitar un augment de la temperatura mitjana global més enllà d'1,5 graus centígrads.

Com succeïa en el cas de la dicotomia entre *canvi climàtic* i *escalfament global*, tot i que *canvi climàtic* i *emergència climàtica* no són expressions incompatibles, determinen, quan s'utilitzen per descriure el fenomen de transformació planetària en curs, matisos diferents en relació amb la necessitat de l'acció social, així com en relació amb la gravetat del que succeeix. En aquest sentit, més enllà de les posicions absolutament negacionistes, *canvi climàtic* pot arribar a ser una expressió acceptable per a aquells que s'oposen a polítiques ambicioses, per exemple, en relació amb la transició energètica, en la mesura que descriuria un procés natural desvinculat o no del tot resultat de

L'ús massiu dels combustibles fòssils i l'emissió de gasos d'efecte hivernacle. Per contra, *emergència climàtica* marcaria la necessitat d'una actuació urgent per evitar que la temperatura mitjana del planeta s'enfili per sobre de determinats llindars, perquè es considera que, aleshores, la vida a la Terra, tal com la coneixem, estaria amenaçada. La resposta a la pregunta sobre què cal fer, doncs, ve determinada per construccions sobre el que succeeix que es manifesten en les tries terminològiques.

Mitigació i adaptació

És important subratllar, en definitiva, que no només es tracta de l'acceptació del fenomen del canvi climàtic, sinó que és crucial, una vegada acceptat, quin origen li atribuïm. En aquest sentit, la CMNUCC parteix de la idea que hi ha un canvi climàtic en curs d'origen antròpic, provocat, fonamentalment, per l'emissió massiva de gasos d'efecte hivernacle que provoquen la retenció de la radiació solar i, per tant, l'augment de la temperatura mitjana del planeta. En aquest sentit, l'article 1.2 de la convenció és explícita en la definició de canvi climàtic, això és, «un canvi del clima atribuït directament o indirectament a l'activitat humana, que altera la composició de l'atmosfera mundial i que se suma a la variabilitat natural del clima observada durant períodes de temps comparables».

A partir d'aquí, la convenció identifica dos tipus d'accions que s'han consolidat com la resposta al canvi climàtic d'origen antròpic en el context de la comunitat internacional: d'una banda, les polítiques de mitigació, relatives a la implantació de mesures que permetin mantenir l'augment de la temperatura mitjana global en uns paràmetres raonables i que es refereixen, fonamentalment, a les polítiques de descarbonització, i, d'altra banda, les polítiques d'adaptació, que parteixen de la idea que, sigui com sigui, el canvi climàtic produeix i produirà efectes per als quals cal preparar la societat. Ambdues línies d'actuació impliquen preguntes sobre la responsabilitat i sobre els costos.

Justícia climàtica

Si canvi climàtic, escalfament global o *emergència climàtica* designen un problema sobre el qual cal actuar; si *mitigació* o *adaptació* són paraules per referir-se a les polítiques que canalitzen aquesta actuació, *justícia climàtica* és un terme que s'utilitza per establir les responsabilitats en relació amb el problema i per determinar quin ha de ser el repartiment dels costos derivats de les polítiques que es duen a terme per respondre-hi. Si canvi climàtic i *escalfament global* són termes que s'originen en el discurs científic i adquireixen més tard una utilització política i jurídica, tant *justícia climàtica* com *emergència climàtica* són termes que provenen de l'activisme i que cerquen el seu lloc en la cultura majoritària (*mainstream*) per condicionar, en última instància, el debat polític.

La CMNUCC ja contenia, implícitament, algunes referències a la justícia, tant intergeneracional com pel que fa a les relacions entre els diversos estats, a través del principi de responsabilitats compartides però diferenciades. De tota manera, no seria fins a l'any 2000 quan, de manera paral·lela a la Conferència de les Parts (COP) a la Haia, es duria a terme una cimera sobre justícia climàtica en la qual es faria explícit el vincle entre el canvi climàtic i els drets humans. A partir d'aquí, s'anirien falcant estratègies relatives a l'exigència de responsabilitats que no només han estat importants a l'hora d'alimentar els discursos i les accions dels moviments socials, sinó també de fonamentar bona part de la litigació climàtica.

En el moment present, sentències històriques, com la del Tribunal Europeu de Drets Humans en el cas *Verein Klimaseniorinnen Schweiz contra Suïssa*, de 9 d'abril de 2024, mostren com la litigació climàtica incideix de manera rellevant en el debat jurídic i polític sobre el canvi climàtic, un debat en què l'encunyament de determinades expressions és clau per orientar-lo en un sentit o en un altre. Així doncs, es pot veure que, en relació amb el canvi climàtic, com en qualsevol altre àmbit de discussió pública, els mots condicionen la interpretació de la realitat i, per tant, l'acció social subsegüent. ✿